

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ЦАЛИН РОМАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 351.777.61(477)

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ВЛАСНИКА ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ**

12.00.06 «Земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор **Гетьман Анатолій Павлович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, проректор з наукової роботи, академік НАПрН України.

Офіційний опонент:

– доктор юридичних наук, професор **Єрмоленко Володимир Михайлович**, Національний університет біоресурсів і природокористування України, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука;

– кандидат юридичних наук, доцент **Зуєв Віталій Анатолійович**, Університет митної справи та фінансів, директор Навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин.

Захист відбудеться 24 квітня 2019 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано 22 березня 2019 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.Р. Дашковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сьогодні проблемою всієї світової спільноти є проблема захисту навколишнього природного середовища. З кожним роком зі збільшенням темпів промислового виробництва, збільшенням кількості транспортних засобів, вирубуванням лісів, безконтрольним використанням природних ресурсів та у зв'язку із іншими чинниками суттєво погіршується стан навколишнього природного середовища, що підтверджується багатьма дослідженнями у сфері екології, зокрема дослідженнями та звітами ЮНЕП. У тому числі має місце збільшення забруднення та збільшення кількості відходів. При цьому послідовна державна політика у сфері захисту навколишнього природного середовища, у сфері контролю над його забрудненням та у сфері поводження з відходами має місце далеко не в усіх країнах світу.

У Концепції Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013-2020 роки звертається увага на зростання в Україні обсягів утворення відходів, у тому числі небезпечних. Серед причин такої невтішної тенденції визначається, зокрема, недосконалість законодавства та системи державного регулювання у сфері поводження з відходами. Одним із таких недоліків на даний час є відсутність визначення на нормативно-правовому рівні правового статусу власника відходів як носія певних прав та обов'язків щодо них, визначення юридичної відповідальності за порушення своїх обов'язків у сфері поводження з відходами. Правовідносини із поводження з відходами як з об'єктом права власності не є належним чином врегульованими, що, по-перше, обумовлює безвідповідальне ставлення до відходів, та, по-друге, призводить до неорганізованого використання відходів як сировини у виробничому процесі, що дозволяло б отримувати економічну користь від їх подальшого використання.

Відповідно до чинного законодавства України відходи виступають специфічним об'єктом права власності. Відходи в процесі обігу можуть негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища, за що має нести відповідальність певна особа – їх власник. У зв'язку із чим дані питання потребують спеціального правового регулювання саме нормами екологічного права.

У зв'язку із вказаним, а також через відсутність монографічних робіт у даній сфері, актуальним є дослідження особливостей правового статусу власника відходів в Україні, його прав та обов'язків, особливостей правового регулювання даної групи правовідносин, а

також розроблення й запровадження пропозицій із його вдосконалення.

Науково-методологічною базою дисертації стали праці таких вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, як В. І. Борисова, М. М. Бринчук, В. П. Виговська, Г. Вінтер, А. П. Гетьман, Р. К. Гусев, Л. М. Доброг, О. Л. Дубовик, І. І. Каракаш, І. В. Кирєєва, О. С. Колбасов, Т. В. Корнякова, В. В. Костицький, Л. Кремер, О. Ю. Кронда, В. І. Лозо, С. В. Львович, Н. О. Максименцева, В. Л. Мунтян, О. В. Петрішин, В. В. Петров, Е. Ф. Раїмова, О. Ф. Скакун, С. С. Трофимець, О. О. Уварова, О. С. Харченко, А. Ф. Черногуз, Ю. С. Шемшученко, О. М. Шуміло, В. О. Юрескул та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана на кафедрі екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки», номер державної реєстрації – № 0111U000962. Тема роботи затверджена вченою радою Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (протокол № 5 від 26 грудня 2014 р.).

Мета й завдання дослідження. Метою дисертації є розробка комплексного теоретичного підходу до розуміння особливостей правового статусу власника відходів в Україні в контексті небезпечного характеру відходів для навколишнього природного середовища, формулювання власних наукових висновків, а також підготовка рекомендацій та пропозицій з удосконалення правового регулювання відносин із поводження з відходами.

Для досягнення поставленої мети в дисертаційному дослідженні були визначені такі основні завдання:

- визначити поняття відходів і принципи правового регулювання відносин права власності на відходи в Україні;
- розкрити історичний і зарубіжний досвід правового регулювання відносин права власності на відходи;
- визначити підстави виникнення, переходу й припинення права власності на відходи в Україні;
- з'ясувати теоретичні основи становлення правового статусу власника відходів, його поняття і зміст;
- встановити суб'єктів права власності на відходи;
- охарактеризувати правосуб'єктність, права й обов'язки власника відходів як основні елементи правового статусу;

– визначити особливості правового статусу власника побутових, промислових та небезпечних відходів.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у процесі реалізації права власності на відходи в Україні.

Предметом дослідження є особливості правового статусу власника відходів в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й вирішення зазначених завдань використовувалися загальнонаукові і спеціально-наукові методи пізнання: формально-юридичний, герменевтичний, історичний, методи аналізу і синтезу, методи індукції та дедукції, метод моделювання, порівняльно-правовий, історичний метод.

Формально-юридичний метод був застосований для пізнання внутрішнього змісту та форми досліджуваної проблеми (розділи 1, 2 та 3); герменевтичний – для тлумачення норм права (розділи 1, 2 та 3); методи аналізу та синтезу – для вивчення окремих елементів відносин права власності на відходи (розділи 2 та 3); методи індукції та дедукції – для вивчення та узагальнення практичних проблем, що виникають в процесі поведіння з відходами як з об'єктами права власності (розділи 2 та 3); метод моделювання – для конструювання нових і модифікації існуючих норм права, що регулюють дане питання (розділи 2 та 3); порівняльно-правовий (компаративістський) метод – для порівняння законодавства України та зарубіжних країн у цій сфері (підрозділ 1.2); історичний метод – для визначення етапів становлення та розвитку правового регулювання поведіння з відходами в Україні (підрозділи 1.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше в українській науці екологічного права комплексно досліджено особливості правового статусу власника відходів в Україні, на підставі чого обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання відносин із поведіння з відходами як з специфічним об'єктом права власності. У зв'язку із проведеним дослідженням сформульовано такі основні результати, які мають наукову новизну й практичну значимість.

У дисертації вперше:

– теоретично обґрунтовано існування правового інституту права власності на відходи та визначено принципи даного правового інституту: принцип відповідальності власника відходів за ризики, пов'язані із поведінням з ними, до моменту переходу права власності

на них до інших осіб; принцип обов'язкової відмови власника від права власності на відходи або права володіння чи користування ними у випадках, визначених законодавством; принцип заборони вільної відмови власника від свого права власності на відходи; принцип матеріальної відповідальності власника відходів за їх утилізацію чи видалення у випадках, визначених законом, після відмови від права власності у випадках, встановлених законом;

– встановлено, що правовий статус власника відходів є спеціальним та характеризується додатковими ознаками, що не властиві загальному правовому статусу громадян певної країни, зокрема, наявністю специфічних прав та обов'язків, як то, наприклад, обов'язку власника відходів належно збирати, зберігати та утилізувати чи видалити відходи, обов'язок власника відходів забезпечити за власний рахунок вчинення всіх необхідних заходів щодо відходів відповідно до умов екологічного законодавства тощо;

– обґрунтована необхідність закріплення на нормативно-правовому рівні заходів державної підтримки впровадження ефективних заходів для зменшення обсягів утворення відходів, а також для їх утилізації, знешкодження або розміщення із наданням конкретних законодавчих пропозицій щодо встановлення податкових пільг та запровадження програми здешевлення кредитів;

– обґрунтована пропозиція використання у якості документа, що посвідчує право власності на відходи, які виникають в процесі діяльності їх власника, паспорту відходів;

– на підставі дослідження чинного українського законодавства, а також наукових доробок у сфері права власності обґрунтований висновок про те, що власники побутових відходів шляхом їх збирання на спеціально відведених місцях відмовляються від свого права власності на такі відходи із обов'язковим «вирішенням їх подальшої долі» за допомогою укладення договорів з виконавцями послуг з вивезення побутових відходів;

– обґрунтована пропозиція визначати «новим власником» побутових відходів не виконавця послуг з їх вивезення, а власників земельних ділянок, на яких розміщено полігон для захоронення відходів, куди побутові відходи й доставляються.

Удосконалено:

– визначення власника відходів як 1) виробника відходів (фізичної або юридичної особи, в результаті діяльності якої утворилися відходи), або 2) особи, до якої право власності на відходи перейшло за відповідним цивільним договором від їх попереднього власника, або 3)

будь-якої іншої фізична або юридична особа, територіальної громади в особі відповідних органів місцевого самоврядування або держави в особі відповідних органів державної влади, які набули право власності на відходи у порядку, передбаченому законом;

– комплексне розуміння підстав виникнення та припинення права власності на відходи у фізичних та юридичних осіб, територіальних громад і держави;

– теоретичне розмежування понять «власник відходів», «виробник відходів», «суб'єкт у сфері поводження з відходами» та «суб'єкт господарської діяльності у сфері поводження з відходами», яке базується на різному характері їх правосуб'єктності – у власника відходів правосуб'єктність загальна, а в інших вказаних суб'єктів – спеціальна (наявність дозволу або ліцензії на провадження певного виду діяльності тощо);

– теоретичне розуміння власника побутових відходів не тільки як власника джерел утворення побутових відходів, а й наймача, користувача та орендаря джерел утворення побутових відходів, а також власника та носія інших речових прав на земельні ділянки, на яких утворюються відходи;

– теоретичну характеристику складових спеціальної правосуб'єктності суб'єктів господарської діяльності у сфері поводження з небезпечними відходами та суб'єктів господарської діяльності, яким належать об'єкти поводження з небезпечними відходами.

Набули подальшого розвитку науково-теоретичні ідеї, положення, висновки й рекомендації щодо:

– існуючих колізій у правовому регулюванні поводження з відходами, що негативно впливають на реалізацію державної політики, спрямованої на зменшення регуляторного впливу на господарську діяльність;

– правовстановлюючих документів на відходи, до яких пропонується відносити: договори (купівлі-продажу, міни, дарування тощо); свідоцтво про право на спадщину; передавальний акт, розподільчий баланс; статут юридичної особи в комплексі із рішенням уповноваженого органу юридичної особи про внесення відходів до статутного капіталу юридичної особи; форми первинної облікової документації про відходи (картки, журнали, анкети) тощо;

– варіантів виконання власником побутових відходів своїх обов'язків із знешкодження відходів шляхом укладання договору на вивезення відходів та подальше їх знешкодження із виконавцем

житлово-комунальної послуги із вивезення побутових відходів або договору на знешкодження відходів безпосередньо з суб'єктом господарської діяльності, який таку діяльність провадить;

– відсутності законодавчої заборони перебування промислових та небезпечних відходів у власності осіб, що не є носіями спеціальної правосуб'єктності суб'єктів господарської діяльності у сфері поводження з промисловими та небезпечними відходами, у випадку залучення власником інших осіб з необхідним обсягом правосуб'єктності до поводження з ними.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації пропозиції та висновки, положення й рекомендації можуть бути використані:

– у правотворчій діяльності – як теоретичний матеріал при розробці й прийнятті або вдосконаленні законів України та підзаконних нормативно-правових актів;

– у науково-дослідницькій діяльності – для подальшого вивчення та наукових розробок щодо правового регулювання екологічних правовідносин;

– у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів навчальної літератури і таких лекційних курсів, як «Екологічне право»;

– у правозастосовній діяльності – при вирішенні судами спорів щодо використання відходів як об'єктів права власності; практикуючими юристами, менеджментом та юрисконсультами юридичних осіб, органами державної влади та органами місцевого самоврядування при участі у правовідносинах власності на відходи.

Апробація матеріалів дисертації. Основні пропозиції, практичні рекомендації та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Окрім положення і пропозиції роботи були представлені на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (м. Харків, 23-24 травня 2014 р.), «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Львів, 30–31 січня 2015 р.), «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства» (м. Харків, 20-21 лютого 2015 р.), «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Київ, 15-16 травня 2015 р.), «Актуальні питання правової теорії й юридичної практики» (м. Одеса, 7-8 серпня 2015 р.).

Структура й обсяг дисертації зумовлені предметом, метою й

завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, які включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації – 217 сторінок, із них основного тексту – 185 сторінок, кількість використаних джерел – 286 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації, її актуальність, встановлюється ступінь вивчення даної теми в українській правовій науці, визначається зв'язок роботи із науковими програмами, планами та темами, розкривається мета та завдання роботи, об'єкт і предмет дослідження, характеризуються методи дослідження, визначається наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення, зазначаються дані щодо апробації основних положень дисертації.

Розділ 1. «Відходи як особливий об'єкт правового регулювання і права власності: теоретичні основи, історичний і зарубіжний досвід» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Поняття відходів і принципи правового регулювання відносин права власності на відходи в Україні»* досліджені особливості відходів як об'єкту правового регулювання відповідно до чинного законодавства України, визначена система принципів правового регулювання відносин права власності на відходи. Охарактеризовані наступні ознаки відходів: 1) приналежність до речовин, матеріалів і предметів, що утворюються в процесі життєдіяльності людини чи виробничого процесу, або до товарів або продукції (тобто до певних об'єктів матеріального світу, які мають відповідні фізичні властивості); 2) втрата споживчих властивостей (повна або часткова); 3) неможливість подальшого використання за місцем утворення чи виявлення; 4) наявність наміру власника позбутися їх шляхом утилізації чи видалення. Автором доводиться теза про існування правового інституту права власності на відходи. Здобувачем розроблена пропозиція із виділення самостійних принципів правового інституту права власності на відходи в Україні.

У підрозділі 1.2. *«Історичний і зарубіжний досвід правового регулювання відносин права власності на відходи»* розкрито історичні особливості становлення правового регулювання права власності на відходи, а також вивчено досвід окремих зарубіжних країн у даній сфері.

В результаті дослідження положень чинних нормативно-правових актів різних країн світу було встановлено, що відходи є об'єктом

цивільних прав, зокрема, рухомим майном, а отже, можуть належати певним особам (як фізичним, так і юридичним) та можуть змінювати власників, тобто мають ознаку оборотоздатності, яка може бути обмежена відповідними нормативно-правовими актами для деяких видів відходів. Зазвичай в зарубіжних країнах власниками відходів визнаються власники (користувачі) земельних ділянок, на яких ці відходи утворилися, виробники відходів, власники сировини, матеріалів, напівфабрикатів, інших виробів або продуктів, а також товарів (продукції), в результаті використання яких ці відходи утворилися.

Підрозділ 1.3. «Підстави виникнення, переходу й припинення права власності на відходи в Україні» присвячено дослідженню юридичних фактів, що є підставою для виникнення, зміни чи припинення відносин права власності на відходи. Автором систематизовані підстави виникнення, зміни та припинення права власності на відходи у фізичних і юридичних осіб, територіальних громад і держави.

Окрема увага в даному підрозділі приділена характеристиці правовстановлюючих документів на відходи. Зокрема, зауважується, що правовстановлюючими документами на відходи можуть бути: договори (купівлі-продажу, міни, дарування тощо); свідоцтво про право на спадщину; рішення суду; передавальний акт, розподільчий баланс; статут юридичної особи в комплексі із рішенням уповноваженого органу юридичної особи про внесення відходів до статутного капіталу юридичної особи (даний перелік не є вичерпним). Вноситься та обґрунтовується пропозиція щодо посвідчення права власності на відходи, що утворюються в процесі діяльності власника, паспортом відходів, а також запропоновані зміни до законодавства щодо форми та змісту паспорта відходів.

Розділ 2. «Правовий статус власника відходів в Україні» складається із трьох підрозділів.

В *підрозділі 2.1. «Теоретичні основи становлення правового статусу власника відходів, його поняття і зміст»* доводиться, що правовий статус власника відходів є спеціальним та характеризується додатковими ознаками, що не властиві загальному правовому статусу громадян певної країни, зокрема, наявністю таких прав та обов'язків, як: а) обов'язок належно збирати, зберігати та утилізувати чи видалити відходи; б) обов'язок забезпечити за власний рахунок вчинення всіх необхідних заходів щодо відходів відповідно до умов екологічного законодавства; в) обов'язок передати у встановленому законом порядку право власності на відходи органам державної влади або органам місцевого самоврядування у випадку, коли використовувати відходи у

своїй діяльності він в подальшому не збирається (при цьому власник відходів матеріально зобов'язаний перед органами влади чи місцевого самоврядування за прийняття ними відходів від власника та здійснення щодо них дій із утилізації чи видалення); г) обов'язок використовувати відходи без шкоди іншим особам; г) право на вільне володіння, користування та розпорядження ними відповідно до вимог екологічного законодавства в залежності від виду відходів (дане право опосередковується обов'язком всіх інших осіб та держави не вчиняти щодо відходів, власник яких відомий, жодних дій, направлених на порушення правомочностей власника).

У підрозділі 2.2. «Суб'єкти права власності на відходи» досліджено особливості правового статусу держави, територіальних громад, а також фізичних та юридичних осіб як власників відходів. Автор вносить пропозиції щодо необхідності делегування повноважень держави щодо реалізації правомочностей щодо відходів, які не мають власника та перейшли у власність держави, до місцевих державних адміністрацій за умови створення в їх структурі спеціального підрозділу із штатом спеціалістів у сфері екології. Щодо відходів, які знаходяться у комунальній власності, вноситься пропозиції щодо делегування повноважень із управління відходами спеціальному виконавчому органу місцевого самоврядування, до компетенції якого входить управління відходами як об'єктом комунальної власності із передбаченням у штаті посади (посад) спеціалістів у сфері екології.

У підрозділі 2.3. «Правосуб'єктність, права й обов'язки власника відходів як основні елементи правового статусу» проведено дослідження окремих елементів правового статусу власника відходів в Україні. Автор приходять до висновку, що правосуб'єктність власників відходів є загальною. Натомість інші учасники відносин права власності на відходи, такі як «виробник відходів», «суб'єкт у сфері поводження з відходами», «суб'єкт господарської діяльності у сфері поводження з відходами» притаманна спеціальна правосуб'єктність. Лише здійснюючи діяльність у сфері поводження з відходами, власник набуває додаткових ознак правосуб'єктності, зокрема, наявність дозволу або ліцензії на провадження певного виду діяльності.

Наголошується на необхідності запровадження додаткових заходів підтримки власників відходів зі сторони держави, як то запровадження податкових пільг, пільгових кредитів тощо.

Розділ 3. «Особливості правового статусу власника відходів окремих видів» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Особливості правового статусу власника

побутових відходів» визначено особливості правосуб'єктності власників побутових відходів, їх права та обов'язки відповідно до чинного законодавства України. Зроблено висновок, що власниками побутових відходів є не тільки власники джерел утворення побутових відходів, а й наймачі, користувачі та орендарі джерел утворення побутових відходів, а також власники та носії інших речових прав на земельні ділянки, на яких утворюються побутові відходи.

Дисертант наголошує, що правовий статус власника побутових відходів характеризується наявністю спеціальних обов'язків: укладання договору з юридичною особою, яка визначена виконавцем послуг на вивезення побутових відходів, здійснення оплати таких послуг, забезпечення роздільного збирання твердих побутових відходів, а також їх утилізації, розміщення та знешкодження.

У підрозділі 3.2. *«Особливості правового статусу власника промислових відходів»* проводиться дослідження особливостей правосуб'єктності власників промислових відходів, їх права та обов'язки відповідно до чинного законодавства України. Автор приходить до висновку, що власник промислових відходів в Україні набуває спеціальних ознак правового статусу лише за умови одночасного провадження діяльності у сфері поводження з відходами даного виду. Промислові відходи є оборотоздатними.

Підрозділ 3.3. *«Особливості правового статусу власника небезпечних відходів»* присвячено вивченню особливостей правосуб'єктності власників небезпечних відходів в Україні, їх прав та обов'язків. Дисертант зауважує, що спеціальна правосуб'єктність власника небезпечних відходів за умови провадження ним діяльності у сфері поводження з небезпечними характеризується: 1) наявністю ліцензії із здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами; 2) наявністю письмової згоди (повідомлення) на транскордонне перевезення небезпечних відходів (за необхідності); 3) наявністю страхівки цивільно-правової відповідальності перевізника за збитки, які можуть бути завдані ним під час перевезення (за умови, коли такий суб'єкт господарської діяльності самостійно здійснює перевезення небезпечних відходів); 4) наявністю професійної підготовки, підтвердженої свідоцтвом (сертифікатом) на право роботи з небезпечними речовинами, та відсутністю медичних протипоказань (або наявністю у штаті осіб із такими даними чи залученням їх до роботи із небезпечними відходами за цивільно-правовими договорами). В іншому випадку чинним законодавством України не забороняється залучення власником до поводження із небезпечними відходами інших осіб, які

мають для цього всі необхідні характеристики, а значить відсутність вищевказаних ознак правосуб'єктності не є підставою для припинення права власності на небезпечні відходи за умови передачі їх у володіння та користування іншим уповноваженим на це особам. Право ж розпорядження небезпечними відходами у власника при цьому залишається до того моменту, поки власник небезпечних відходів не вирішить передати право власності на них іншим особам.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та представлено вирішення наукового завдання, що полягає у розробці теоретичних і практичних питань особливостей правового статусу власника відходів в Україні, а також обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання даної групи відносин на основі комплексного аналізу екологічного та цивільного законодавства, практики його застосування та відповідних теоретичних засад. Ключові теоретичні та практичні результати дослідження дають змогу сформулювати такі висновки і пропозиції:

1. Відповідно до чинного законодавства України відходи мають наступні ознаки: 1) приналежність до речовин, матеріалів і предметів, що утворюються в процесі життєдіяльності людини чи виробничого процесу, або до товарів або продукції (тобто до певних об'єктів матеріального світу, які мають відповідні фізичні властивості); 2) втрата споживчих властивостей (повна або часткова); 3) неможливість подальшого використання за місцем утворення чи виявлення; 4) наявність наміру власника позбутися їх шляхом утилізації чи видалення.

2. Поряд із основоположними, загальними та галузевими принципами правового регулювання відносин права власності на відходи мають визнаватися принципи даного правового інституту, до яких необхідно віднести: 1) принцип відповідальності власника відходів за ризики, пов'язані із поводженням з ними, до моменту переходу права власності на них до інших осіб; 2) принцип обов'язкової відмови власника від права власності на відходи або права володіння чи користування ними у випадках, визначених законодавством; 3) принцип заборони вільної відмови власника від свого права власності на відходи; 4) принцип матеріальної відповідальності власника відходів за їх утилізацію чи видалення у випадках, визначених законом, після відмови від права власності у випадках, встановлених законом.

3. Пропонується змінити визначення власника відходів, наведене в ст. 1 Закону про відходи, на наступне: «Власником відходів є: 1) виробник відходів (фізична або юридична особа, в результаті діяльності якої утворилися відходи), або 2) особа, до якої право власності на відходи перейшло за відповідним цивільним договором від їх попереднього власника, або 3) будь-яка інша фізична або юридична особа, територіальна громада в особі відповідних органів місцевого самоврядування або держава, в особі відповідних органів державної влади, які набули право власності на відходи у порядку, передбаченому законом».

4. Основними підставами виникнення права власності на відходи – у фізичних та юридичних осіб є: а) утворення відходів в результаті здійснення самостійної господарської діяльності; б) утворення відходів в результаті виконання робіт підрядником з матеріалів замовника; в) набуття права власності на відходи на підставі правочину; г) приватизація державного або комунального майна; г) перехід права власності на відходи від однієї юридичної особи до іншої в результаті реорганізації; у територіальній громади є: а) утворення відходів на об'єктах комунальної власності; б) визнання відходів безхазяйними та передання їх у комунальну власність; в) набуття права власності на відходи на підставі правочину; у держави є: а) утворення відходів на об'єктах державної власності; б) визнання відходів безхазяйними та передання їх у державну власність; в) набуття права власності на відходи на підставі правочину.

5. Основними підставами припинення права власності – у фізичних та юридичних осіб є: а) знищення відходів; б) відчуження власником на підставі правочину; в) утилізація; г) видалення (всі операції, що віднесені до видалення відходів); г) конфіскація; д) смерть фізичної особи або припинення (реорганізація) юридичної особи; у територіальній громади є: а) знищення відходів; б) відчуження власником на підставі правочину; в) утилізація; г) видалення (всі операції, що віднесені до видалення відходів); г) приватизація комунального майна; у держави є: а) знищення відходів; б) відчуження власником на підставі правочину; в) утилізація; г) видалення (всі операції, що віднесені до видалення відходів); г) приватизація державного майна.

6. Правовстановлюючими документами на відходи можуть бути: договори (купівлі-продажу, міни, дарування тощо); свідоцтво про право на спадщину; рішення суду; передавальний акт, розподільчий баланс; статут юридичної особи в комплексі із рішенням

уповноваженого органу юридичної особи про внесення відходів до статутного капіталу юридичної особи. Даний перелік не є вичерпним, інші правовстановлюючі документи можуть підтверджувати право власності на відходи відповідно до положень чинного законодавства.

7. Потребує вирішення проблема посвідчення права власності на відходи, що утворюються в процесі діяльності власника. Пропонується в такому випадку визнавати правовстановлюючим документом паспорт відходів та доповнити п. 9 Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів, затвердженого постановою КМУ від 1 листопада 1999 р. № 2034, абзацом четвертим наступного змісту: «Паспорт відходів є документом, що підтверджує право власності на відходи, які утворились в процесі діяльності власника відходів. Інформація щодо кількісних та якісних характеристик відходів зазначається в паспорті відходів на підставі форм первинної облікової документації відповідно до даного Порядку. Власник відходів зобов'язаний виготовити паспорт відходів за формою, встановленою чинним законодавством України».

8. Пропонується доповнити ст. 20 та ст. 21 Закону України «Про відходи» частинами наступного змісту відповідно: «Для реалізації місцевими державними адміністраціями повноважень із управлінням відходами державної власності створюється спеціальний структурний підрозділ, в якому передбачена посада (посади) спеціаліста (спеціалістів) у сфері поводження з відходами, а також спеціальна лабораторія, що дозволяє здійснювати оцінку якісних характеристик відходів. З метою реалізації функцій власника відходів державної власності даному структурному підрозділу надаються наступні повноваження: 1) виявлення відходів державної власності; 2) облік відходів державної власності; 3) оформлення правовстановлюючих документів на відходи державної власності; 4) розпорядження відходами державної власності в залежності від їх якісних характеристик та ступеня небезпечності». «Для реалізації органами місцевого самоврядування повноважень із управлінням відходами комунальної власності створюється спеціальний виконавчий орган місцевого самоврядування, в якому передбачена посада (посади) спеціаліста (спеціалістів) у сфері поводження з відходами, а також спеціальна лабораторія, що дозволяє здійснювати оцінку якісних характеристик відходів. З метою реалізації функцій власника відходів комунальної власності даному виконавчому органу місцевого самоврядування надаються наступні повноваження: 1) виявлення відходів комунальної власності; 2) облік відходів комунальної власності; 3) оформлення

правовстановлюючих документів на відходи комунальної власності; 4) розпорядження відходами комунальної власності в залежності від їх якісних характеристик та ступеня небезпечності».

9. Пропонується розробка Порядку визначення ефективності заходів для зменшення обсягів утворення відходів, а також для їх утилізації, знешкодження або розміщення із залученням спеціалістів у сфері екології, в якому необхідно передбачити: 1) порядок ініціювання процедури встановлення ефективності заходів для зменшення обсягів утворення відходів, а також для їх утилізації, знешкодження або розміщення; 2) підприємства, установи та організації, компетентні приймати рішення щодо ефективності заходів для зменшення обсягів утворення відходів, а також для їх утилізації, знешкодження або розміщення; 3) методологію встановлення ефективності заходів для зменшення обсягів утворення відходів, а також для їх утилізації, знешкодження або розміщення.

10. Пропонується розробка Закону України «Про державну підтримку впровадження суб'єктами підприємницької діяльності ефективних заходів для зменшення обсягів утворення відходів, а також для їх утилізації, знешкодження або розміщення», яким передбачити: 1) внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення податкових пільг для таких суб'єктів господарювання в частині сплати окремих податків та зборів (наприклад, податку на прибуток, єдиного податку тощо); 2) запровадження програми здешевлення кредитів, залучених такими суб'єктами підприємницької діяльності (часткової компенсації за рахунок коштів Державного бюджету України відсоткової ставки за залученими суб'єктами підприємницької діяльності банківськими кредитами), за рахунок Державного фонду охорони навколишнього природного середовища.

11. Власниками побутових відходів є не тільки власники джерел утворення побутових відходів, а й наймачі, користувачі та орендарі джерел утворення побутових відходів, а також власники та носії інших речових прав на земельні ділянки, на яких утворюються побутові відходи. Правовий статус власника побутових відходів характеризується наявністю спеціальних обов'язків: укладання договору з юридичною особою, яка визначена виконавцем послуг на вивезення побутових відходів, здійснення оплати таких послуг, забезпечення роздільного збирання твердих побутових відходів, а також їх утилізації, розміщення та знешкодження.

12. Вносяться законодавчі пропозиції щодо визначення власника побутових відходів після відмови від них попереднього

власника шляхом збирання побутових відходів на спеціально відведених місцях:

Пропонується доповнити Правила з вивезення побутових відходів пунктом 17 наступного змісту: «17. Виконавець послуг з вивезення побутових відходів, виконуючи обов'язки за договором із вивезення побутових відходів, не набуває права власності на них».

Пропонується доповнити Закон України «Про відходи» статтею 35-2 наступного змісту:

«Стаття 35-2. Право власності на побутові відходи.

Виконавець послуг із вивезення побутових відходів не набуває права власності на них після набуття відходів у володіння з метою транспортування.

Право власності на побутові відходи, передані на полігон для захоронення, переходить до власника земельної ділянки, на якій такий полігон розміщено».

13. Чинне законодавство України не встановлює ознак спеціальної правосуб'єктності для власника промислових відходів, проте, у тому випадку, коли власник самостійно провадить діяльність щодо поводження з ними, він має відповідати ряду вимог, встановлених законодавством до осіб у сфері поводження з промисловими відходами та суб'єктів господарювання у сфері поводження з промисловими відходами.

14. Власник небезпечних відходів повинен набути наступних ознак спеціальної правосуб'єктності лише за умови самостійного поводження з небезпечними відходами: 1) наявністю ліценції із здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами; 2) наявністю письмової згоди (повідомлення) на транскордонне перевезення небезпечних відходів (за необхідності); 3) наявністю страховки цивільно-правової відповідальності перевізника за збитки, які можуть бути завдані ним під час перевезення (за умови, коли такий суб'єкт господарської діяльності самостійно здійснює перевезення небезпечних відходів); 4) наявністю професійної підготовки, підтверженої свідоцтвом (сертифікатом) на право роботи з небезпечними речовинами, та відсутністю медичних протипоказань (або наявністю у штаті осіб із такими даними чи залученням їх до роботи із небезпечними відходами за цивільно-правовими договорами). В іншому випадку чинним законодавством України не забороняється залучення власником до поводження із небезпечними відходами інших осіб, які мають для цього всі необхідні характеристики.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1.Цалин Р. В. Досвід деяких зарубіжних країн у правовому регулюванні відносин права власності на відходи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 7. С. 105-107. URL: http://www.pap.in.ua/7_2014/30.pdf

2.Цалин Р. В. Підстави виникнення та припинення права власності на відходи державою та територіальними громадами. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Юридичні науки*. 2015. № 2. Т. 2. С. 108-111.

3.Цалин Р. В. Принципи правового регулювання відносин права власності на відходи в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 6(3). С. 107-112.

4.Цалин Р. В. Підстави набуття та припинення права власності на відходи в Україні. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2015. № 2(12). С. 109-113.

5.Цалин Р. В. Огляд закордонних досліджень особливостей правового регулювання відносин права власності на відходи. *Альманах міжнародного права*. 2015. № 9. С. 31-36.

6.Цалин Р. Право державної власності на відходи в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 12. С. 148-150.

7.Цалин Р. Права і обов'язки власника відходів як основні елементи його правового статусу. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 9. С. 120-125.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Цалин Р. В. Загальна характеристика правового регулювання відносин із реалізації права власності на відходи в Україні. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23-24 травня 2014 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2014. С. 138-139.

9. Цалин Р. В. Правове регулювання права власності на відходи в деяких зарубіжних країнах. *Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15-16 травня 2015 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2015. С. 125-127.

10. Цалин Р. В. Загальна характеристика основних напрямків та заходів наближення правового регулювання поводження з відходами в контексті угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матер. Міжнар. наук.-

практ. конф. (м. Львів, 30–31 січня 2015 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. С. 134-136.

11. Цалин Р. В. Щодо права власності на побутові відходи. *Актуальні питання правової теорії й юридичної практики*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7-8 серпня 2015 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2015. С. 39-40.

12. Цалин Р. В. Загальні положення правового регулювання відносин права власності на відходи за законодавством деяких зарубіжних країн. *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20-21 лютого 2015 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2015. С. 100-102.

АНОТАЦІЯ

Цалин Р. В. Особливості правового статусу власника відходів в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019.

Дисертація присвячена комплексному теоретичному дослідженню правового статусу власника відходів в Україні. В роботі розглянуто поняття та особливі ознаки відходів як специфічного об'єкту права власності в Україні, обґрунтовано існування правового інституту права власності на відходи та визначено принципи даного правового інституту. На підставі дослідження історичного та зарубіжного досвіду зроблено узагальнення особливостей становлення правового статусу власника відходів не тільки в Україні, а й в деяких зарубіжних країнах. Дисертантом систематизовано підстави виникнення, переходу та припинення права власності на відходи держави, територіальних громад, фізичних і юридичних осіб. Автором досліджено теоретичні основи становлення правового статусу власника відходів, його поняття і зміст, визначено та досліджено суб'єктів права власності на відходи відповідно до українського законодавства, а також проведено характеристику правосуб'єктності, прав і обов'язків власника відходів як основних елементів його правового статусу. Крім того, окрема увага приділяється дослідженню особливостей правового статусу власників окремих видів відходів, зокрема, побутових, промислових та небезпечних відходів.

Ключові слова: відходи, право власності на відходи, власник відходів, правосуб'єктність власника відходів, побутові відходи, промислові відходи, небезпечні відходи, підстави виникнення, переходу та припинення права власності на відходи.

АННОТАЦІЯ

Цалин Р. В. Особенности правового статуса собственника отходов в Украине. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 «Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2019.

Диссертация посвящена комплексному теоретическому исследованию правового статуса собственника отходов в Украине. В работе раскрываются понятие и особенности отходов как специфического объекта права собственности. Автором установлено, что правовое регулирование отношений права собственности на отходы осуществляется нормативно-правовыми актами разной юридической силы, что тем не менее обеспечивает их относительно завершённое правовое регулирование. В связи с этим предлагается тезис о существовании правового института права собственности на отходы. Соискателем вносится предложение о выделении самостоятельных принципов правового института права собственности на отходы в Украине.

В работе проведен историко-правовой и сравнительно-правовой анализ правового регулирования права собственности на отходы. В зарубежных странах, опыт которых был исследован соискателем, отходы являются объектом гражданских прав, в частности движимым имуществом, а значит могут принадлежать определенным лицам, могут сменять собственников, то есть наделены признаком оборотоспособности, которая может быть ограничена лишь определенными нормативно-правовыми актами для некоторых видов отходов. Установлено, что в зарубежных странах, как правило, собственниками отходов считаются собственники (пользователи) земельных участков, на которых такие отходы образовались, производители отходов, собственники сырья, материалов, полуфабрикатов, других изделий или продуктов, а также товаров (продукции), в результате использования которых такие отходы

образовались. Кроме того, право собственности на отходы может быть приобретено на основании договора купли-продажи, мены, дарения или другого договора об отчуждении отходов.

Автором обосновывается утверждение о том, что правовой статус собственника отходов является специальных и характеризуется дополнительными признаками, которые не свойственны общему правовому статусу граждан определенной страны, в частности, наличием таких прав и обязанностей, как: обязанность надлежащим образом собирать, хранить и утилизировать или уничтожать отходы; обязанность обеспечить за собственный счет совершение всех необходимых мер относительно отходов согласно экологическому законодательству; обязанность передать в установленном законом порядке право собственности на отходы органам государственной власти или местного самоуправления в случае, если использовать отходы в своей деятельности он в дальнейшем не собирается; обязанность использовать отходы без вреда другим лицам; право на свободное владение, использование и распоряжение ими согласно требований экологического законодательства в зависимости от вида отходов (данное право опосредовано обязанностью всех других лиц и государства не совершать относительно отходов, собственник которых известен, каких-либо действий, направленных на нарушение правомочностей собственника).

Кроме того, исследуются особенности правового статуса собственников отходов отдельным видом, в частности, бытовых, промышленных, опасных отходов. Отдельное внимание автор уделяет правовому статусу собственника бытовых отходов. Обосновывается теория о том, что собственники бытовых отходов путем сбора бытовых отходов в специально отведенных местах отказываются от своего права собственности на такие бытовые отходы. Отказываясь таким образом от своего права собственности на бытовые отходы, собственник обязан обеспечить их «дальнейшую судьбу», что происходит путем заключения договоров с исполнителями услуг по вывозу бытовых отходов. Автором вносится предложение по закреплению на нормативно-правовом уровне положения о том, что новым собственником бытовых отходов, которые были собраны в специально отведенных местах, является собственник земельного участка, на котором расположен полигон для захоронения таких отходов.

Ключевые слова: отходы, право собственности на отходы, собственник отходов, правосубъектность собственника отходов, бытовые отходы, промышленные отходы, опасные отходы, основания

возникновения, перехода и прекращения права собственности на отходы.

SUMMARY

Tsalyn R. V. Peculiarities of the Legal Status of the Waste Owner in Ukraine. – Qualifying scientific work on the manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences, specialization 12.00.06 «Land Law; Agrarian Law; Ecological Law; Natural Resources Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2019.

The dissertation is devoted to a complex theoretical research of the legal status of waste owner in Ukraine. The concept and special features of waste as a specific object of property rights in Ukraine are considered in the work, the existence of a legal institute of ownership of waste is substantiated and the principles of this legal institute are defined. On the basis of the study of historical and foreign experience, a generalization of the peculiarities of the formation of the legal status of the waste owner is made not only in Ukraine but also in some foreign countries. The applicant has systematized the grounds for the emergence, transfer and termination of the ownership of waste of state, territorial communities, individuals and legal entities. The author has investigated the theoretical basis for establishing the legal status of the waste owner, his concept and content, identified and investigated the subjects of the ownership right to waste in accordance with Ukrainian legislation, as well as describes the legal personality, rights and responsibilities of the waste owner as the main elements of his legal status. In addition, special attention is paid to the study of the peculiarities of the legal status of owners of certain types of wastes, in particular, household, industrial and hazardous wastes.

Key words: wastes, ownership of wastes, owner of wastes, legal personality of the owner of wastes, household wastes, industrial wastes, hazardous wastes, grounds for emergence, transfer and termination of ownership of wastes.

Відповідальний за випуск

кандидат юридичних наук, доцент Шеховцов В.В.

Підписано до друку 25.02.2019 р. Формат 60x90/16.

Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.

Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 499.

Друкарня

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77